

Stavovi i uzajamne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi

Toter, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:748230>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-20**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Stavovi i uzajamne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi

Diplomski rad

Kristina Toter

Mentor: doc. dr. sc. Silvija Ručević

Sumentor: dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 3. listopada 2014.

SADRŽAJ

Uvod	1
Cilj, problemi i hipoteze istraživanja	7
Cilj	7
Problemi.....	7
Hipoteze	7
Metoda	8
Sudionici.....	8
Instrumenti	9
Postupak.....	11
Rezultati	11
Rasprava	19
Međusobni stavovi osoba rane i kasne odrasle dobi.....	19
Međusobne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi.....	22
Odnos uzajamnih stavova i atribucija osoba rane i kasne odrasle dobi	24
Regresijska analiza prediktora uzajamnih stavova osoba rane i kasne odrasle dobi	25
Nedostaci istraživanja	26
Praktične implikacije	27
Zaključak	28
Literatura	29
Prilog	32

Stavovi i uzajamne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi
Attitudes and mutual attributions of early and late adulthood participants

Sažetak

Cilj istraživanja bio je ispitati međusobne atribucije i uzajamne stavove osoba rane odrasle dobi (18-25 godina) i osoba kasne odrasle dobi (60-75 godina) te korelate tih stavova. U istraživanju je sudjelovalo $N=218$ sudionika, od toga $N=122$ rane i $N=96$ kasne odrasle dobi. Sudionici rane odrasle dobi bili su studenti Elektrotehničkog, Filozofskog (studija pedagogije) i Medicinskog fakulteta. Sudionici kasne odrasle dobi bili su članovi Matice umirovljenika. Istraživanje je provedeno grupno. U istraživanju je korišten: sociodemografski upitnik, upitnik učestalosti i kvalitete kontakta, Revidirani starosni semantički diferencijal, Vinjete za kauzalnu atribuciju i Upitnik očekivanja vezanih uz starenje. Analizom varijance za miješani nacrt utvrđeno je da se sudionici statistički značajno ne razlikuju u svojim stavovima prema osobama rane i kasne odrasle dobi. Međutim, rezultati pokazuju da sudionici kasne odrasle dobi internalnije atribuiraju za osobe rane, a eksternalnije za osobe kasne odrasle dobi. Atribucije sudionika rane odrasle dobi internalnije su za osobe rane odrasle dobi, a nije utvrđena razlika u atribucijama za osobe kasne odrasle dobi. Sudionici kasne odrasle dobi koji su imali negativnije stavove prema osobama rane odrasle dobi ujedno su ponašanje osoba rane odrasle dobi atribuirali internalno. Značajnim prediktorom stavova prema osobama kasne odrasle dobi pokazala se kvaliteta kontakta s bakama/djedovima.

Ključne riječi: stavovi, atribucije, rana odrasla dob, kasna odrasla dob

Summary

The goal of this study was to examine the mutual attitudes and attributions of early adulthood (18-25 years) and late adulthood (60-75 years) participants as well as their correlates. The research included $N=218$ participants, specifically $N=122$ early adulthood and $N=96$ late adulthood participants. Early adulthood participants were students from the Faculty of Electrical Engineering, Faculty of Humanities and Social Sciences (study of pedagogy) and the Faculty of Medicine. Late adulthood participants were members of the Retirement Association. The research was conducted in groups and it consisted of a Sociodemographic Questionnaire, a Quantity and Quality of Contact Questionnaire, the Refined Aging Semantic Differential, the Causal Attribution Task and the Expectations Regarding Aging Questionnaire. The Mixed ANOVA analysis revealed that there were no statistically significant differences in participants attitudes toward early and late adulthood. However the attributions of late adulthood participants are more internal for early adulthood and more external for late adulthood. Conversely the attributions of early adulthood participants are more internal for early adulthood and there is no statistically significant difference between their late adulthood attributions. Late adulthood participants whose attitudes toward early adulthood were more negative also attributed their behaviour more internally. Thus, negative attitudes towards early adulthood are related to internal attributions. The quality of contact with ones grandparents is a significant predictor of late adulthood attitudes.

Key words: attitudes, attributions, early adulthood, late adulthood

Uvod

Pri tumačenju novih i nepoznatih situacija, ljudi su skloni kategoriziranju i grupiranju informacija, formiranju i korištenju shema te oslanjanju na heuristike (Aronson i sur., 2005). Sve te informacije i procesi pomažu u formiranju stava kojeg možemo definirati kao: „stečenu, relativno trajnu i stabilnu organizaciju pozitivnih ili negativnih emocija, vrednovanja i reagiranja prema nekom objektu“ (Petz (ur.), 2005, 465. str.). Međutim, svi ti aspekti socijalne spoznaje često dovode i do formiranja predrasuda. Predrasude su u svojoj osnovi „stavovi prema pripadnicima neke prepoznatljive grupe ljudi, koji su neprijateljski ili negativni, a zasnivaju se isključivo na njihovoj pripadnosti toj grupi“ (Aronson i sur., 2005, 460. str.).

Dob je jedna od prvih osobina koje najčešće zamijetimo na nekoj osobi, takozvana primitivna kategorija (Fiske, 1998; Kite, Deaux i Miele, 1991; prema Nelson, 2004). Na osnovi dobi dolazimo do zaključaka o socijalnim vještinama i kognitivnim sposobnostima osobe, njenim političkim i vjerskim uvjerenjima te fizičkim sposobnostima. Ti zaključci pak utječu na naše ponašanje i na to koje ćemo informacije o toj osobi tražiti, a koje zapamtiti.

Prema procjenama, u razvijenim zemljama će do 2020. godine postotak ljudi starijih od 65 godina iznositi približno 20% (Pečjak, 2001). Istraživanja iz područja socijalne psihologije koja se bave ispitivanjem stavova o starijim osobama pokazuju da su oni uglavnom negativni (Hummert i sur. 2002; Nelson, 2002; prema Lacković – Grgin i Čubela Adorić, 2006). U jednom istraživanju, u kojem je korišten postupak slobodnog generiranja osobina, studenti Sveučilišta u Zadru najčešće su navodili kako su starije osobe senilne (56% ispitanika), čangrizave (52%), dosadne (38%), a većina sudionika nije navela ni jednu pozitivnu osobinu kao karakterističnu za stare ljude (Čubela Adorić, 2004; prema Lacković – Grgin i Čubela Adorić, 2006). Također, starije se osobe mnogo učestalije od drugih dobnih skupina, na televizijskim programima (u SAD-u) prikazuju komično, iskorištavajući stereotipe vezane za fizičku, kognitivnu i seksualnu nemoć (Zebrowitz i Montepare, 2000; prema Nelson, 2004). Unatoč svemu tome, mnogo je manji broj istraživanja posvećen uzrocima predrasuda prema starijima (engl. *ageism*), nego primjerice uzrocima rasizma ili seksizma. Iako za to vjerojatno postoje mnogi razlozi, jedan od najočitijih zasigurno je i taj što predrasude vezane za dob nailaze na socijalno odobravanje u većoj mjeri nego druge vrste predrasuda. Pettigrew (1958, 1985, 1991; prema Aronson i sur., 2005) je u svojim istraživanjima došao do zaključka da mnogi ljudi usvajaju predrasude i sudjeluju u diskriminaciji kako bi se konformirali onom gledištu koje je dominantno u toj kulturi. Takvim, tzv. normativnim konformizmom udovoljava se očekivanjima grupe i postiže prihvatanje.

Ageisam je jedinstven i po tome što, za razliku od spola i rase, dob predstavlja kategoriju u kojoj će većina članova unutarnje grupe (mlađe osobe) s vremenom postati članovi vanjske grupe (starije osobe). Izenađuje stoga što mlađe osobe imaju predrasude prema grupi koje će s vremenom biti član. Jedno od mogućih objašnjenja jest da strah od vlastite smrtnosti posreduje u stvaranju takvih predrasuda. Sam pogled na stariju osobu može podsjećati na vlastitu smrtnost i izazivati strah, koji pak dovodi do odbojnosti prema toj osobi ili cijeloj grupi (Greenberg, Mertens i Schimel, 1999; prema Nelson, 2004). U tome slučaju, stavovi prema starijima imaju ego-obrambenu ili funkciju održavanja samopoštovanja (Hewstone i Stroebe, 2003). Zabrinjavajuće je što i same starije osobe na negativan način vrednuju starenje i starost (Nelson, 2002; Snyder i Miene, 1994; prema Lacković – Grgin i Čubela Adorić, 2006).

Prema teoriji socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1986, prema Aronson i sur., 2005) mehanizam u podlozi nastajanja predrasuda motiviran je željom za povećanjem samopoštovanja – pristranost prema vlastitoj grupi. Na osnovi određenih karakteristika (u ovome slučaju dobi), ljudi se kategoriziraju u jednu (unutarnju) grupu ili u drugu (vanjsku) grupu. Potom se razvijaju pozitivni osjećaji i odnos prema ljudima koje definiramo kao dio vlastite grupe te negativni osjećaji i nepravedan tretman drugih samo zato jer su dio vanjske grupe. Pri tome se samopoštovanje povećava samo ako pojedinac svoju (unutarnju) grupu smatra superiornom (Aronson i sur., 2005).

Predrasude prema starijima mogu biti i posljedica reakcija na frustraciju i stres, odnosno starije osobe su tu u tzv. 'ulozi žrtvenog janjeta', što podrazumijeva sklonost pojedinca da u stanju frustracije pomakne agresiju prema grupama koje su neomiljene, uočljive i relativno nemoćne (Aronson i sur., 2005). Ova teorija posebno dobiva na važnosti ako se uzme u obzir trenutačno stanje ekonomske nestabilnosti, recesije i stope nezaposlenosti (prosinac 2013.godine – 21.6%) u Republici Hrvatskoj, ali i šire (Državni zavod za statistiku). Naime predrasude se povećavaju kada postoji sukob oko nedjeljivih ciljeva, a resursi su ograničeni.

Ageisam je također posljedica sve veće segregacije starijeg stanovništva. Naime, sve je manji broj obitelji u kojima nekoliko generacija živi zajedno, mlađe generacije imaju manje mogućnosti da upoznaju starije i s njima uspostave kvalitetan odnos (Pečjak, 2001). Allportova hipoteza kontakta (1954; prema Aronson i sur., 2005) dodatno objašnjava u kojim bi uvjetima ponovljeni kontakt doveo do smanjenja predrasuda. Ona postulira kako je za to potrebna međusobna ovisnost dvaju skupina, pri čemu se one moraju osloniti jedna na drugu kako bi postigle neki zajednički cilj. Važan je i ravnopravan odnos među grupama – ako je jedna grupa nadređena drugoj, interakcije će slijediti stereotipan obrazac što neće dovesti do opovrgavanja stereotipa. Nadalje, kontakt se mora ostvarivati u prijateljskom, neformalnom okruženju, mora

biti izravan te višestruk, a osoba mora vjerovati da su članovi vanjske grupe tipični za tu grupu, a ne iznimke. Konačno, kontakt će rezultirati smanjenjem predrasuda kada socijalne norme promiču i podržavaju ravnopravnost među grupama o kojima je riječ (Aronson i Bridgeman, 1979, Cook, 1984; prema Aronson i sur., 2005). Upravo obitelj može osigurati takvu vrstu konteksta u kojem izravan i višestruk kontakt ima najjači učinak na stavove (Tomašić, 2011).

Još jedan od razloga zašto do predrasuda uopće dolazi leži u kauzalnom atribuiranju, odnosno „procesu zaključivanja kojim promatrači neki efekt pripisuju jednom ili više uzroka“ (Hewstone i Stroebe, 2003). Razumijevanje kojim čimbenicima možemo pripisati neko ponašanje ili situaciju čini svijet predvidljivijim te daje osobi osjećaj kontrole. Prema Heideru (1958, prema Hewstone i Stroebe, 2003) promatrač ima zadatak procijeniti je li neko ponašanje uzrokovano nečim što se tiče same osobe, (glavnog aktera) poput sposobnosti, uloženog napora, namjere ili pak nečim što je izvan nje poput sreće ili težine zadatka. Heider je time podijelio moguće načine atribuiranja ponašanja na internalne ili personalne i eksternalne ili okolinske.

U podlozi predrasuda leži upravo i činjenica da su ljudi skloni internalnim atribucijama. Često se pribjegava zaključku da je ponašanje neke osobe prije posljedica nekog aspekta njene ličnosti nego nekog aspekta situacije, odnosno dolazi do osnovne atribucijske pogreške. Iako su dispozicijske atribucije ponekad i točne, bit je osnovne atribucijske pogreške u tome da su ljudi skloni podcijeniti vanjske utjecaje prilikom objašnjavanja ponašanja drugih ljudi. Sklonost pak da se dispozicijski atribuiraju čitava grupa ljudi naziva se krajnjom atribucijskom pogreškom. Jedan od razloga takve greške leži u tome što su drugi ljudi perceptivno istaknutiji od situacija koje ih okružuju, oni su ti na koje se obraća pozornost te stoga dolazi do zaključka da su oni sami uzrok svome ponašanju. Osnovna atribucijska pogreška također je 'nusproizvod' heuristika pomaka s uporišta. Naime, proces atribuiranja se događa u dva koraka. Započinje se donošenjem unutarnje atribucije, pretpostavke da je ponašanje osobe izazvano nečim u vezi same osobe. Zatim dolazi do pokušaja prilagodbe te atribucije, uzimajući u obzir situaciju u kojoj se osoba nalazi. No, u tome drugom koraku, ljudi se često ne pomiču dovoljno od svoga uporišta, pogotovo ako su pritom nečim ometeni ili preopterećeni. Do toga dolazi jer se početni korak stvaranja unutarnje atribucije odvija brzo i spontano, dok vanjska atribucija u drugom koraku zahtijeva više truda i svjesnog obraćanja pozornosti (Aronson i sur., 2005).

Osim povećanja broja stanovnika treće životne dobi, jedna od novijih pojava u društvu su i takozvani „mladi odrasli“, odnosno *emerging adults*. Mladi odrasli su osobe između 18 i 25 godina, odnosno između razdoblja adolescencije i odrasle dobi, a karakterizira ih sve duže institucionalizirano obrazovanje, otežano i neadekvatno zapošljavanje, usporeno socio-ekonomsko osamostaljivanje, odlaganje zasnivanja vlastite obitelji i slabo uključivanje u javne

poslove, odnosno društveno odlučivanje (Arnett, 2006). Za razliku od istraživanja predrasuda prema starijim osobama, istraživanja o stavovima starijih osoba prema mlađim osobama koji se unutar ovoga istraživanja ispituju, vrlo su oskudna. Šira definicija *ageisma* obuhvaća vjerovanja o učinku biološkog starenja na ljude svih dobi, odnosno određene stereotipe o ljudima svih dobnih skupina (Bytheway, 2005). Ipak, iako su stereotipi o mladim osobama zasigurno prisutni i rašireni unutar društva (Vauclair i sur., 2010), ne postoji zaseban termin koja označava takve stereotipe kao što se primjerice termin *ageizam* odnosi na predrasude prema starijima. Ona istraživanja koja su uključivala procjenu mlađih osoba od strane starijih uglavnom su došla do zaključka kako su stavovi prema mlađim osobama pozitivniji od stavova prema starijim osobama (Banziger i Drevenstedt, 1982; Graham i Baker, 1989; prema Kite i sur., 2005). Rezultati metaanaliza su pak pokazali veliku heterogenost u tim rezultatima. Određen broj istraživanja ukazuje na to da starije osobe imaju negativnije stavove prema mladim osobama nego prema osobama srednje ili starije dobi (Kite i Johnson, 1988; prema Kite i sur., 2005, Anderson i sur., 2005). Mlađe osobe se pri tome percipiraju kao sposobne, ali emocionalno hladne (Vauclair i sur., 2010). U prilog rezultatima o pozitivnom vrednovanju mlađih osoba od strane starijih ide činjenica da su starije osobe i same nekada bile mlađe. Stoga bi (prema već spomenutoj teoriji socijalnog identiteta) negativno vrednovanje te grupe (iako je ona sada vanjska) imalo negativan utjecaj na vlastito samopoštovanje. Podizanje samopoštovanja stoga se postiže na drugim poljima, npr. starije se osobe mogu služiti silaznim usporedbama, odnosno uspoređivati sebe s drugima u onim područjima u kojima su bolji od drugih (Harwood, Giles i Ryan, 1995; Kite i Wagner, 2002; prema Kite i sur., 2005). Teorija socijalnog identiteta koristi se, uz već spomenute atribucijske pogreške te efekte segregacije, i u objašnjenjima negativnih vrednovanja mladih od strane starijih osoba (Bodner, 2009). Naime ona predviđa kako bi starije osobe trebale negativno vrednovati mlađe jer su oni članovi vanjske grupe te na taj način očuvati svoje samopoštovanje (Aronson i sur., 2005).

Prijašnja istraživanja koja su se bavila stavovima vezanim za dob utvrdila su i neke korelate tih stavova (Rose-Colley i Eddy, 1988; Allan i Johnson, 2009). Primjerice, istraživanja koja su provjeravala postoje li spolne razlike u stavovima prema osobama različite dobi došla su do konfliktnih rezultata. Dok su prema nekim istraživanjima žene negativnije od muškaraca u svojim stavovima prema starijim osobama (Bekker i Taylor, 1966; Weinberger i Millham, 1975; prema Rose-Colley i Eddy, 1988), druga istraživanja upućuju na pozitivnije stavove žena (Allen, 1981; Fillmer, 1982; prema Rose-Colley i Eddy, 1988). Ipak, metaanalize i istraživanja koja su uključivala više dobnih skupina navode da su žene te koje imaju pozitivnije stavove, odnosno muškarci u svim dobnim skupinama imaju negativnije stavove prema drugim osobama vezane za

dob (Bodner, Bergman i Cohen-Fridel, 2012; Kalavar, 2010). Razlozi za pozitivnije stavove žena pronalaze se u činjenici da žene izvještavaju o češćem i kvalitetnijem kontaktu sa osobama različitih dobnih skupina te češće smatraju da se takvo ponašanje od njih očekuje. Naime žene internaliziraju stereotipnu ulogu brižne i nježne žene što se očituje pozitivnim stavom prema skupinama društva poput starijih, djece i sl. (Slevin, 1991).

Zanimanje je još jedan od mogućih korelata stava temeljenog na pripadnosti dobnoj skupini. Prema Hollandeovu (1985; prema Barrick, Mount i Gupta, 2003) modelu profesionalnih interesa postoji šest tipova profesionalnih interesa: realistični, istraživački, umjetnički, socijalni, poduzetnički i konvencionalni tip. Socijalni tip osobe teži zanimanjima koja uključuju interpersonalnu interakciju u velikoj mjeri i usmjerena su pomaganju drugima. Takva zanimanja primjerice uključuju: medicinske sestre, liječnike, učitelje, profesore, pedagoge, svećenike i dr. (Barrick, Mount i Gupta, 2003). Interes za ovakva zanimanja, njihovo studiranje te sam rad unutar toga područja podrazumijeva svakodnevni interpersonalni kontakt s osobama različite dobi. Stoga se za osobe socijalnog tipa interesa (prema Hollandeovoj podjeli) očekuje pozitivna povezanost sa stavom temeljenim na pripadnosti dobnoj skupini.

Nadalje, u longitudinalnim istraživanjima stava prema starijim osobama pokazalo se da se stav studenata pomagačkih zanimanja (liječnici, medicinske sestre) tijekom školovanja mijenja u pozitivnom smjeru (Bleijenberg i sur., 2012). Naime, kontakt koji studenti te liječnici i medicinske sestre imaju sa starijim osobama često je u kontekstu bolesti te time može posredovati u stvaranju negativnog stava prema starijim osobama. Ipak, pokazalo se kako intervencije i nastavni programi koji uključuju povećanje znanja o starenju i starijim osobama, a pogotovo programi kojima je cilj povećati empatiju za starije osobe kod studenata djeluju mijenjajući stavove u pozitivnom smjeru (Samra i sur., 2013). Općenito, viša (pogotovo fakultetska) naobrazba povezana je s pozitivnijim stavovima prema osobama različite dobi. Ta je povezanost vjerojatno rezultat djelovanja obrazovanja na veću razinu činjeničnog znanja o starenju te dobnim i generacijskim razlikama kao i manje anksioznosti vezane uz starenje (Allan i Johnson, 2009).

Istraživanja koja su se bavila odnosom socioekonomskog statusa i stava prema osobama različite dobi došla su pak do zaključka kako se viši socioekonomski status povezuje s pozitivnijim stavovima (Naus, 1973; Rosencranz i McNevin, 1959; Ivester i King, 1977; prema Rose-Colley i Eddy, 1988). Ta bi se povezanost mogla objasniti činjenicom da imućniji ljudi imaju manje razloga za anksioznost povezanu sa starenjem zbog poboljšane kvalitete života u odnosu na manje imućne (Diener i Diener, 1995), više razine znanja o starenju kao procesu (Allan i Johnson, 2009) te mogućnosti da si priušte bolju zdravstvenu skrb. Dakle

socioekonomski status mogao bi djelovati na stav posredno, preko znanja o starenju te anksioznosti vezane uz starenje (Allan i Johnson, 2009).

Winberger i Millham (1975; prema Rose-Colley i Eddy, 1988) pronašli su i utjecaj mjesta stanovanja na formiranje stava. Naime osobe koje žive u urbanim područjima procijenile su da starije osobe manje doprinose društvu u usporedbi s mlađim osobama. U ruralnim područjima se više njeguju tradicionalnije vrijednosti koje uključuju socijalnu normu poštovanja starijih osoba, što je moguće objašnjenje takvih rezultata, bilo da su takve norme internalizirane ili se pak radi o socijalno poželjnom odgovaranju (Aronson i sur., 2005).

Također, mnoga istraživanja potvrđuju pozitivnu korelaciju između prijašnjeg kontakta mlađih i starijih osoba i njihovih uzajamnih stavova (Allan i Johnson, 2009; Caspi, 1984; Hale, 1998; Meshel i McGlynn, 2004; Schwartz i Simmons, 2001; prema Bousfield i Hutchinson, 2010) kao i između stavova i kontakta članova obitelji koji pripadaju različitim dobnim skupinama (Kahana i sur., 1996; Knox, Gekosci i Johnson, 1986; prema Slevin, 1991). Sudionici svih dobnih skupina koji su na samoprocjenama izvještavali o češćem kontaktu s pripadnicima drugi dobnih skupina bili su manje skloni stereotipiziranju na temelju dobi (Hale, 1998), što je najvjerojatnije posredovano i kvalitetom odnosa. Općenito, čini se da istraživanja podupiru pretpostavku da kvalitetan kontakt među generacijama može smanjiti predrasude temeljene na dobi (Bousfield i Hutchinson, 2010).

Još jedan od korelata stavova prema osobama temeljenih na dobi jesu stavovi prema vlastitom starenju. Anksioznost vezana uz starenje medijator je međugeneracijskog kontakta i stavova prema starijim osobama (Allan i Johnson, 2009; Harris i Dollinger, 2001; prema Bousfield i Hutchinson, 2010). Starost, starenje i stariji ljudi izazivaju anksioznost kod mlađih ljudi budući da ih podsjećaju na vlastitu sudbinu u smislu gubitaka povezanih sa starenjem, usamljenosti, lošijeg zdravlja i fizičkog izgleda te naposljetku smrti (Bousfield i Hutchinson, 2010). Isto tako, mlađi ljudi podsjećaju starije na iste te gubitke povezane sa starenjem kroz koje oni prolaze. U tome pogledu anksioznost povezana sa starenjem kod starijih ljudi također može imati utjecaj na njihove stavove o mlađim osobama.

S obzirom na prethodno navedene društvene promjene, predviđanja o daljnjem porastu brojnosti osoba treće životne dobi i na relativno noviju pojavu mladih odraslih (Lacković – Grgin i Čubela Adorić, 2006; Arnett, 2006) ovaj rad će ispitati kakvi su međusobni stavovi ovih dvaju skupina, koji su korelati navedenih stavova te ovise li atribucije uzroka događaja o dobi glavnoga lika.

Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja

Ispitati međusobne atribucije i uzajamne stavove osoba rane odrasle dobi (18-25 godina) i osoba kasne odrasle dobi (60-75 godina) te korelate tih stavova.

Problemi

1. Utvrditi kakvi su uzajamni stavovi osoba rane i kasne odrasle dobi.
2. Utvrditi kakve su uzajamne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi.
3. Utvrditi odnos između stavova i atribucija osoba rane odrasle dobi o osobama kasne odrasle dobi te osoba kasne odrasle dobi o osobama rane odrasle dobi.
4. Utvrditi jesu li pojedine ispitane varijable (spol, vrsta studija/zanimanje, stupanj završenog obrazovanja, socioekonomski status, mjesto stanovanja, kontakt i kvaliteta kontakta te očekivanja u vezi vlastitog starenja) prediktori stavova prema osobama rane i kasne odrasle dobi.

Hipoteze

H1-a: Osobe rane odrasle dobi imaju negativniji stav prema osobama kasne odrasle dobi nego prema osobama iste dobne skupine.

H1-b: Osobe kasne odrasle dobi imaju negativniji stav o osobama rane odrasle dobi nego o osobama iste dobne skupine.

H2: Osobe rane odrasle dobi atribuirat će uzroke negativnih događaja:

- a) internalnije ako je glavni akter osoba kasne odrasle dobi
- b) eksternalnije ako je glavni akter osoba rane odrasle dobi

H2: Osobe kasne odrasle dobi atribuirat će uzroke negativnih događaja:

- c) internalnije ako je glavni akter osoba rane odrasle dobi
- d) eksternalnije ako je glavni akter osoba kasne odrasle dobi

H3: Postoji povezanost stavova i atribucija osoba rane odrasle dobi o osobama kasne odrasle dobi te osoba kasne odrasle dobi o osobama rane odrasle dobi:

- a) Negativniji stavovi o osobama rane/kasne odrasle dobi bit će pozitivno povezani s internalnim atribucijama prema istima, a negativno s eksternalnim atribucijama.
- b) Pozitivniji stavovi o osobama rane/kasne odrasle dobi bit će pozitivno povezani s eksternalnim atribucijama prema istima, a negativno s internalnim atribucijama.

H4: Ženski spol, socijalna (prema Hollandovoj (RIASEC) podjeli zanimanja) zanimanja/vrste studija, viši stupanj obrazovanja i socioekonomski status, ruralna sredina, češći i kvalitetniji kontakt te pozitivnija očekivanja u vezi vlastitog starenja pozitivni su prediktori stavova prema osobama rane i kasne odrasle dobi.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo $N=218$ sudionika, od toga $N=96$ sudionika kasne odrasle dobi (60-75 godina) i $N=122$ sudionika rane odrasle dobi (18-25 godina). Sudionici kasne odrasle dobi bili su članovi Matice umirovljenika Hrvatske - udruge Osijek, a sudionici rane odrasle dobi studenti Filozofskog (studija pedagogije) ($n=39$), Medicinskog ($n=50$) i Elektrotehničkog fakulteta u Osijeku ($n=33$).

Prosječna dob sudionika rane odrasle dobi bila je 21,14 godina, a raspon dobi od 19 do 25 godina. Od ukupno 122 sudionika rane odrasle dobi bilo je 57 sudionica ženskog spola (46,7%) i 65 sudionika muškog spola (53,3%). Sudionici ove dobne skupine najčešće imaju prebivalište u Osijeku (32%) te ih velika većina izvještava o prosječnom socioekonomskom statusu (73,8%). Također, 73% ($n=89$) sudionika nema kontakta s osobama od 60 do 75 godina starosti s kojima nije rodbinski vezana. Preostalih 33 sudionika izvještava da su u kontaktu sa spomenutim osobama, a učestalost tog kontakta je kod 69,7% sudionika dvaput mjesečno i manje. Kvaliteta tog kontakta je ocijenjena na skali od 1 do 5 prosječnom ocjenom $M=3,82$, ($SD=0,85$). Nadalje, 109 sudionika (89,3%) ima bake/djedove te je 61,5% s njima u kontaktu svaki dan (24,8%) ili jednom tjedno (36,7%). Kvaliteta kontakta s bakama i djedovima ocijenjena je prosječnom ocjenom $M=4,02$ ($SD=1,07$) na skali od 1 do 5. Sudionici se nisu s obzirom na fakultet statistički značajno razlikovali u svojim procjenama osoba kasne odrasle dobi, $F(2,119)=0,41$, $p>.05$. Prosječna dob sudionika kasne odrasle dobi bila je 67,52 godine, a raspon dobi od 60 do 75 godina. Od ukupno 96 sudionika kasne odrasle dobi bilo je 58 sudionica ženskog spola (60,4%) i 38 sudionika muškog spola (39,6%). Velika većina sudionika (80,2%) ima prebivalište u Osijeku, prosječno su u mirovini već $M=11,04$ godina ($SD=6,93$) te su prosječnog socioekonomskog statusa (70,8%). Također, većina sudionika ima završenu srednju školu (56,3%), a fakultetsko obrazovanje ima njih 9,4 posto. Na samoprocjeni zdravstvenog stanja prosječna je ocjena $M=3,17$ ($SD=0,94$), na skali od 1 do 5, odnosno 66,7% sudionika ocjenjuje svoje zdravstveno stanje prosječnim. O postojanju kontakta s osobama rane odrasle dobi s kojima nisu rodbinski vezani izvještava 66 sudionika, a njih 30 nema takvih kontakata. Učestalost takvog kontakta je u najvećem broju slučajeva (25%) procijenjena jednom tjedno, a kvaliteta prosječnom ocjenom $M=3,46$ ($SD=0,80$). Nadalje, 70 sudionika ima unučad, pri čemu je učestalost kontakta s unučadi najčešće (39,6%) procijenjena na svaki dan, a kvaliteta prosječnom ocjenom $M=4,10$ ($SD=0,92$) na skali od 1 do 5.

Instrumenti

U ovom istraživanju korišteni su sljedeći instrumenti:

Sociodemografski upitnik. Sastoji se od standardnih pitanja o dobi i spolu te zanimanju (zvanju)/vrsti studija (ovisno o dobnoj skupini). Potom slijede pitanje o mjestu stanovanja te pitanje koje služi za samoprocjenu socioekonomskog statusa. Za sudionike kasne odrasle dobi dodana su i pitanja o duljini umirovljenja, stupnju završenog obrazovanja te pitanje za samoprocjenu zdravstvenog stanja. Za sudionike rane odrasle dobi dodano je i pitanje o motivaciji za upis studija.

Upitnik učestalosti i kvalitete kontakta. Upitnik se sastoji od šest pitanja, od kojih je tri usmjereno na provjeru učestalosti i kvalitete kontakta s osobama rane/kasne odrasle dobi s kojima sudionici nisu rodbinski povezani, a tri na provjeru čestine i kvalitete kontakta s bakama/djedovima, odnosno unučadi sudionika. Sudionicima se prvo postavlja pitanje jesu li u kontaktu s osobom određene (60-75 ili 18-25 godina) dobi, pri čemu se kontakt definira kao razgovor, zajednički rad ili aktivnost te se nudi DA/NE odgovor. Potom slijedi pitanje o učestalosti kontakta s mogućnošću odgovora u rasponu od 1 = svaki dan do 7 = manje od jednom u 6 mjeseci. Slijedi pitanje za samoprocjenu kvalitete odnosa na skali od 1 = vrlo loš do 5 = odličan. Učestalost i kvaliteta odnosa s bakama/djedovima odnosno unučadi procjenjuje se na način da se postavlja pitanje imaju li sudionici živuće bake/djedove odnosno imaju li unučad. Ponovno slijedi pitanje o učestalosti kontakta, na skali od 1 = svaki dan do 8 = nismo u kontaktu te potom pitanje za samoprocjenu kvalitete odnosa na skali od 1 do 5.

1) Vinjete za kauzalno atribuiranje (Blanchard-Fields, 1996: *Causal Attribution Task Vignettes*; prema Blanchard-Fields i sur., 1999). Svaka vinjeta opisuje neko ponašanje glavnoga lika koje dovodi do negativnog ishoda. Kontekst situacije u vinjeti je poslovni ili obiteljski, a glavni lik opisan u vinjeti je rane ili kasne odrasle dobi. Sama situacija je reprezentativna za dobnu skupinu glavnog lika. Nakon pročitane vinjete sudionik odgovara na pitanja o internalnim i eksternalnim uzrocima dane situacije na skali od 1 do 7. Tri pitanja o internalnim uzrocima odnose se na osobine glavnog lika, njegovu odgovornost i krivnju. Dva pitanja o eksternalnim uzrocima odnose se na sam kontekst i druge likove u priči (osim glavnog). Po uzoru na slično prethodno istraživanje (Blanchard-Fields i sur., 1999) za ovo istraživanje odabrano je četiri vinjete koje su odgovarale po dobi glavnog lika (rana i kasna odrasla dob) od dostupnih osam vinjeta. Pouzdanost upitnika u ovome istraživanju je zadovoljavajuća, $\alpha = 0,74$.

2) Revidirani starosni semantički diferencijal (Polizzi, 2003: *Refined Aging Semantic Differential*). Instrument mjeri stavove prema starijim osobama, a sastoji se od 24 para suprotnih pridjeva i skale od sedam stupnjeva. Pri tome manje vrijednosti označavaju pozitivnije, a veće

negativnije stavove. Neki od parova pridjeva su primjerice: vedri – mrzovoljni, pravedni – nepravedni, optimistični – pesimistični. U ovome istraživanju instrument je korišten za procjenu stava o osobama rane (18-25 godina) i kasne odrasle dobi (60-75 godina). Instrument ima jednofaktorsku strukturu te je taj faktor evaluativne prirode. Pouzdanost upitnika potvrđena je u prethodnim istraživanjima, $\alpha = 0,84$, kao i u ovome istraživanju $\alpha = 0,94$ za procjenu osoba rane odrasle dobi (18-25 godina) te $\alpha = 0,95$ za procjenu osoba kasne odrasle dobi (60-75 godina). Budući da je upitnik u originalu prilagođen za englesko govorno područje te se sada koristio na hrvatskom jeziku i uzorku, faktorskom analizom je provjerena faktorska struktura upitnika. Na temelju Scree plot kriterija i interpretabilnosti faktora potvrđena je jednofaktorska struktura upitnika u obje dobne skupne i u hrvatskome uzorku.

3) Upitnik očekivanja vezanih uz starenje (*Expectations regarding aging survey – short form*; Sarkisian, Steers, Hays i Mangione, 2005). Upitnik je skraćena verzija originalnog upitnika i sastoji se od 12 (od originalnih 38) čestica koje mjere očekivanja povezana sa starenjem. Čine ga tri skale (svaka je zastupljena s četiri čestice): očekivanja vezana za fizičko zdravlje (primjer čestice: *Što su stariji, ljudi imaju sve manje energije*), očekivanja vezana za metalno zdravlje (primjer čestice: *U starijoj dobi uobičajeno je biti depresivan*) i očekivanja vezana za kognitivno funkcioniranje (primjer čestice: *Zaboravljivost je prirodna posljedica procesa starenja*). Te skale zajedno daju globalnu mjeru očekivanja povezanih sa starenjem. Odgovara se na skali od 1 = u potpunosti točno do 4 = potpuno netočno. Prethodnim istraživanjima potvrđena je zadovoljavajuća razina pouzdanosti upitnika, Cronbach alfa iznosila je $\alpha = 0,74$ ili više za sve subskele kao i globalnu mjeru očekivanja povezanih sa starenjem (Sarkisian i sur., 2005). U ovom istraživanju pouzdanost je također zadovoljavajuća, te iznosi $\alpha = 0,88$ za globalnu mjeru, a varira od $\alpha = 0,72$ do $\alpha = 0,85$ za pojedine subskele. Budući da je upitnik prilagođen za englesko govorno područje te se koristio na hrvatskom jeziku i uzorku, provjerena je faktorska struktura upitnika. Na temelju Kaiser-Guttmanovog kriterija i interpretabilnosti faktora zadržana su tri faktora zasićena predviđenim česticama čime je potvrđena pretpostavljena trofaktorska struktura.

Vinjete za kauzalno atribuiranje, Revidirani starosni semantički diferencijal te Upitnik očekivanja u vezi starenja prevedeni su s engleskog jezika. Upitnike su prevodile četiri osobe, dvije osobe prevodile su s engleskog na hrvatski, a jedna ponovno s hrvatskog na engleski, dok je četvrta osoba provela kontrolu prijevoda.

Postupak

Istraživanje je provedeno grupno u učionicama odabranih fakulteta te u prostorijama Udruge umirovljenika. Za sudionike kasne odrasle dobi istraživanje se u pojedinim slučajevima provelo individualno (ako su sudionici imali problema s vidom i sl.). Sudionici su prije provođenja samog istraživanja bili upoznati s ciljem istraživanja, objašnjeno im je kako je riječ o istraživanju međusobnih stavova i atribucija različitih dobnih skupina. Također, sudionici su bili obaviješteni kako je sudjelovanje dobrovoljno te da u bilo kojem trenutku mogu odustati. S obzirom na to, neki sudionici kasne odrasle dobi nisu željeli sudjelovati. Većina sudionika ispunila je upitnik do kraja, tek je nekoliko sudionika rane i kasne odrasle dobi predalo nedovršen upitnik. Prije podjele upitnika sudionici su bili zamoljeni da prije ispunjavanja pažljivo pročitaju uputu napisanu na početku svakog upitnika. Potom su sudionicima podijeljeni predviđeni upitnici s tim da se primijenila rotacija upitnika zbog mogućnosti serijalnih efekata. Svaki sudionik ispunio je Revidirani starosni semantički diferencijal dva puta, procjenjujući osobu 18-25 godina i osobu 60-75 godina. Sudionici su osim toga ispunili i Sociodemografski upitnik, Upitnik učestalosti i kvalitete kontakta, Vinjete za kauzalnu atribuciju te Upitnik očekivanja u vezi starenja. Na kraju istraživanja sudionicima se zahvalilo na sudjelovanju te je odgovoreno na njihova eventualna pitanja. Isto tako sudionicima je ponuđena mogućnost individualnog razgovora, no nitko od sudionika nije to zatražio.

Rezultati

Prije provođenja statističkih analiza ispitani su uvjeti za korištenje parametrijskih postupaka u obradi rezultata. Normalitet distribucija pojedinih varijabli provjeren je Kolmogorov-Smirnovljevim testom. Kao što se vidi iz tablice 1, distribucije rezultata značajno odstupaju od normalnih za gotovo sve ispitivane varijable. Budući da se Kolmogorov-Smirnovljev test temelji na hi-kvadrat testu te pokazuje da distribucije značajno odstupaju od normalnih i kod manjih odstupanja provjerene su i spljoštenost i asimetričnost distribucija ispitivanih varijabli. Koeficijent asimetričnosti u rasponu od +/-3 i koeficijent spljoštenosti u rasponu od +/-10 smatraju se prihvatljivim za korištenje parametrijskih postupaka (Kline, 2005). Koeficijenti asimetričnosti i koeficijenti spljoštenosti za sve varijable nalaze se u prihvatljivom rasponu te su stoga u ovom istraživanju korišteni parametrijski postupci.

Tablica 1. Rezultati Kolmogorov – Smirnovljevog testa normaliteta distribucije te koeficijenti asimetričnosti i spljoštenosti za rezultate Starosnog semantičkog diferencijala, Upitnika očekivanja vezanih uz starenje te Vinjeta za kauzalnu atribuciju.

	Kolmogorov- Smirnovljev test	Koeficijent asimetričnosti	Koeficijent spljoštenosti
SD rana odrasla dob	0,05	-0,02	0,50
SD kasna odrasla dob	0,07**	0,17	0,63
Upitnik očekivanja vezanih uz starenje	0,06*	-0,00	-0,61
VKA – internalna atribucija (glavni lik rane od.dobi)	0,07*	-0,22	-0,17
VKA - eksternalna atribucija (glavni lik rane od.dobi)	0,10***	-0,16	-0,39
VKA - internalna atribucija (glavni lik kasne od.dobi)	0,05	0,16	-0,04
VKA - eksternalna atribucija (glavni lik kasne od.dobi)	0,07*	-0,21	0,06

SD= Starosni semantički diferencijal; VKA= Vinjete za kauzalnu atribuciju

*** p < 0,001; ** p < 0,01; *p < 0,05

Tablica 2. Deskriptivna statistika za rezultate Starosnog semantičkog diferencijala, Upitnika očekivanja vezanih uz starenje te Vinjeta za kauzalnu atribuciju za sudionike rane i kasne odrasle dobi.

	Sudionici	M	SD	α	Teorijski		Postignuti	
					Min	Max	Min	Max
SD (18-25 god.)	ROD	3,80	0,75	0,90	1	7	1,58	5,83
	KOD	3,82	1,20	0,97	1	7	1,00	7,00
SD (60-75 god.)	ROD	3,53	0,83	0,91	1	7	1,46	6,00
	KOD	3,68	1,19	0,97	1	7	1,00	7,00
ERA	ROD	2,48	0,46	0,81	1	4	1,00	3,50
	KOD	1,94	0,53	0,88	1	4	1,00	3,17
VKA internalna atribucija (RODo)	ROD	4,45	1,10	0,70	1	7	1,00	7,00
	KOD	4,53	1,46	0,82	1	7	1,00	7,00
VKA eksternalna atribucija (RODo)	ROD	3,89	1,13	0,51	1	7	1,00	6,25
	KOD	3,80	1,54	0,82	1	7	1,00	7,00
VKA internalna atribucija (KODO)	ROD	4,09	1,07	0,73	1	7	1,00	7,00
	KOD	3,61	1,32	0,78	1	7	1,00	6,83
VKA eksternalna atribucija (KODO)	ROD	4,09	1,10	0,54	1	7	1,00	6,75
	KOD	4,39	1,35	0,71	1	7	1,00	7,00

SD= Starosni semantički diferencijal; VKA= Vinjete za kauzalnu atribuciju; ROD/KOD= Rana/Kasna odrasla dob; RODo/KODO= objekt atribucije - osoba rane/kasne odrasle dobi; α = Cronbach alpha;

ERA= Upitnik očekivanja vezanih uz starenje

U tablici 2 prikazana je deskriptivna statistika korištenih instrumenata za sve sudionike podijeljene po dobnim skupinama. Iz te se tablice može vidjeti kako su međusobni stavovi osoba rane i kasne odrasle dobi uglavnom neutralni. Nadalje, između sudionika rane i kasne odrasle dobi primjetna je razlika u rezultatima na upitniku očekivanja vezanih uz starenje. Ta je razlika i testirana, $t(216) = 8,08, p < 0,001$ te se pokazalo da sudionici kasne odrasle dobi imaju statistički značajno negativnija očekivanja vezana za starenje od sudionika rane odrasle dobi. Standardne devijacije rezultata u svim su upitnicima veće za sudionike kasne odrasle dobi. Veće raspršenje njihovih rezultata vidljivo je i iz postignutih minimalnih i maksimalnih vrijednosti. Iz tablice 2 se također vidi da su koeficijenti pouzdanosti (α) zadovoljavajući za sve mjere osim za eksternalno atribuiranje kod sudionika rane odrasle dobi. Niski koeficijent pouzdanosti u tome je slučaju vjerojatno rezultat niskih korelacija između čestica koje sačinjavaju eksternalno atribuiranje. Prosječna korelacija tih čestica iznosi $r(122) = 0,18$, što se smatra niskima za uže definirane konstrukte, čija bi prosječna korelacija trebala biti iznad 0,30 (Netemeyer, Bearden i Sharma, 2003). Pri tome se čestice međusobno razlikuju na dvije dimenzije eksternalnog atribuiranja: pripisivanju uzroka situacijskim čimbenicima ili drugim ljudima.

Jedan od ciljeva ovoga istraživanja bio je ispitati međusobne stavove osoba rane i kasne odrasle dobi. Stoga je provedena analiza varijance za miješani nacrt. Ponovljene mjere pri tome su bili rezultati svih sudionika na dvije verzije Revidiranog starosnog semantičkog diferencijala, a rezultati su diferencirani na temelju pripadnosti dobnoj skupini – ranoj ili kasnoj odrasloj dobi. Statistički značajnom se pokazala razlika u stavu prema osobama rane i kasne odrasle dobi na razini cijelog uzorka, $F(1, 216) = 7,17, p < 0,01$. Sudionici su davali odgovore na skali od 1 do 7, pri čemu je 1 označavao krajnje pozitivan, a 7 krajnje negativan stav. S obzirom na to, može se zaključiti da sudionici imaju statistički značajno pozitivniji stav prema osobama kasne odrasle dobi ($M=3,61; SD=1,00$) nego prema osobama rane odrasle dobi ($M=3,81; SD=0,97$). Glavni efekt pripadnosti dobnoj skupini nije bio statistički značajan $F(1,216) = 0,56, p > 0,05$, što znači da se stavovi sudionika različitih dobnih skupina prema osobama rane i kasne odrasle dobi nisu razlikovali. Suprotno očekivanjima, interakcija pripadnosti dobnoj skupini (rane ili kasne odrasle dobi) i dobi navedene u upitniku za procjenu stava nije se pokazala statistički značajnom, $F(1,216) = 0,88, p > 0,05$. Dakle, nije potvrđeno da će sudionici rane i kasne odrasle dobi imati pozitivniji stav prema vlastitoj dobnoj skupini. Rezultati Revidiranog starosnog semantičkog diferencijala stvaraju određen profil osoba rane i kasne odrasle dobi. Tako su najnegativnije procjene za sudionike rane odrasle dobi bile za osobine: bahati, nestrpljivi i nezahvalni, a najpozitivnije za osobine: prijateljski raspoloženi, vedri i srdačni. Sudionici kasne odrasle dobi najnegativnije su pak procijenjeni na osobinama: sumnjičavi, očajni i pesimistični, a

najpozitivnije za osobine: bezopasni, skromni i štedljivi. Najveće razlike u procjenama bile su za osobine skromni-bahati te štedljivi-rastrošni, na kojima su sudionici rane odrasle dobi procijenjeni u većoj mjeri kao bahati i rastrošni, a sudionici kasne odrasle dobi kao skromni i štedljivi.

Nadalje analizom varijance za miješani nacrt ispitano je i kakve su međusobne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi. Interpretacija glavnih efekata te interakcija radi konciznosti i jasnoće ograničit će se na efekte važne za potvrđivanje ili odbacivanje postavljene hipoteze te daljnju interpretaciju rezultata. Glavni efekt internalnosti/eksternalnosti atribucija (ne uzimajući u obzir dob glavnog lika u vinjeti i dob sudionika) nije se pokazao statistički značajnim $F(1,216)= 1,64, p > 0,05$). Statistički značajna nije ni interakcija internalnosti/eksternalnosti atribucija te dobi sudionika $F(1,216)=2,18, p > 0,05$. No, interakcija internalnog/eksternalnog atribuiranja te dobi glavnog lika u vinjeti pokazala se statistički značajnom $F(1, 216)=48,21, p < 0,001$. Univarijatnom analizom varijance za ponovljena mjerenja utvrđena je statistički značajna razlika između internalnog ($M=4,49, SD=1,27$) i eksternalnog atribuiranja ($M=3,85; SD=1,33$) za vinjete s glavnim likom rane odrasle dobi [$F(1, 217)=24,16, p < 0,001$], što znači da su sudionici atribuirali internalnije za osobe rane odrasle dobi. Utvrđena je i statistički značajna razlika između internalnog ($M=3,85; SD=1,21$) i eksternalnog ($M=4,24; SD=1,22$) atribuiranja za vinjete s glavnim likom kasne odrasle dobi, [$F(1, 217)= 7,76, p < 0,01$] što znači da su sudionici eksternalnije atribuirali kada je glavni lik bila osoba kasne odrasle dobi.

Interakcija dobi sudionika, dobi glavnog lika u vinjeti te internalnog/eksternalnog atribuiranja također se pokazala statistički značajnom, $F(1, 216)=10,17, p < 0,01$. Aritmetičke sredine i standardne devijacije kauzalnih atribucija sudionika prikazane su u tablici 2. Pomoću tih vrijednosti može se zaključiti kako, u skladu s očekivanjima, sudionici kasne odrasle dobi procjenjuju uzrok negativnih događaja više internalno nego eksternalno kod vinjeta s glavnim likom rane odrasle dobi, [$F(1, 95)=11,48, p < 0,01$]. Isto tako u skladu s očekivanjima, atribuiranje sudionika kasne odrasle dobi je eksternalnije kada je glavni lik u vinjeti također kasne odrasle dobi [$F(1, 95)=14,90 p < 0,01$]. No, suprotno očekivanjima, sudionici rane odrasle dobi atribuirali su više internalnije kod vinjeta s glavnim likom iste, rane odrasle dobi, [$F(1, 121)=12,73, p < 0,01$]. Također, suprotno očekivanjima, za sudionike rane odrasle dobi nije bilo statistički značajne razlike između internalnih i eksternalnih atribucija kod vinjeta s glavnim likom kasne odrasle dobi, [$F(1, 121)=0,00 p > 0,05$].

Ispitan je i odnos uzajamnih stavova i atribucija osoba rane i kasne odrasle dobi, a rezultati su prikazani u tablici 3.

Tablica 3. Odnos stavova i atribucija prema osobama rane i kasne odrasle dobi za sudionike rane i kasne odrasle dobi.

Rana odrasla dob					
	2.	3.	4.	5.	6.
1. SD rana odrasla dob	0,13	0,07	-0,04	0,12	-0,08
2. SD kasna odrasla dob	–	0,07	-0,12	0,14	0,04
3. VKA internalno (ROD)		–	-0,19*	0,30**	- 0,00
4. VKA eksternalno (ROD)			–	0,01	0,37**
5. VKA internalno (KOD)				–	-0,08
6. VKA eksternalno (KOD)					–
Kasna odrasla dob					
	2.	3.	4.	5.	6.
1. SD rana odrasla dob	0,50**	0,24*	-0,11	0,03	-0,01
2. SD kasna odrasla dob	–	0,08	-0,01	0,04	-0,12
3. VKA internalno (ROD)		–	0,01	0,36**	0,14
4. VKA eksternalno (ROD)			–	0,12	0,53**
5. VKA internalno (KOD)				–	-0,07
6. VKA eksternalno (KOD)					–

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; SD=Semantički diferencijal; VKA= Vinjete za kauzalnu atribuciju; ROD=rana odrasla dob; KOD=kasna odrasla dob

Kao što je vidljivo iz tablice 3, statistički značajna povezanost utvrđena je između stavova prema osobama rane odrasle dobi i internalnih atribucija za osobe rane odrasle dobi kod sudionika kasne odrasle dobi. Pri tome su osobe koje su imale negativnije stavove prema osobama rane odrasle dobi njihovo ponašanje atribuirali internalnim čimbenicima, što je u skladu s očekivanjima. Međutim, suprotno očekivanjima, nije bilo drugih statistički značajnih korelacija internalnog/eksternalnog atribuiranja i stavova prema osobama rane/kasne odrasle dobi.

Nadalje, hijerarhijskom regresijskom analizom provjereno je jesu li varijable (zanimanje/vrsta fakulteta, stupanj obrazovanja, socioekonomski status, mjesto prebivališta, spol, očekivanja vezana za starenje te učestalost i kvaliteta rodbinskih i nerodbinskih kontakata s osobama rane/kasne odrasle dobi) prediktori stavova prema osobama rane i kasne odrasle dobi. Pri tome su prvo ispitane korelacije navedenih prediktora i stavova prema osobama rane i kasne odrasle dobi kao kriterija.

Tablica 4. Odnos ispitanih prediktora te rezultata na upitniku stavova o osobama kasne odrasle dobi za sudionike rane odrasle dobi.

	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. SD KOD	0,02	-0,14	-0,04	0,02	-0,07	0,18	-0,01	-0,25**	-0,11
2. Fakultet	-	0,18*	0,20*	-0,00	-0,03	-0,05	0,14	-0,18	-0,20
3. SES		-	0,09	-0,05	-0,19	0,19	-0,03	0,17	0,12
4. Prebivalište			-	0,07	0,35	0,31	0,22*	-0,21	-0,09
5. Spol				-	0,12	0,13	0,24*	-0,17	0,08
6. Učestalost kontakta (NR)					-	-0,16	0,21	-0,30	-0,37*
7. Kvaliteta kontakta (NR)						-	-0,05	0,31	-0,14
8. Učestalost kontakta (R)							-	-0,64**	-0,03
9. Kvaliteta kontakta (R)								-	0,05
10. ERA									-

SD KOD= Starosni semantički diferencijal za stavove o osobama kasne odrasle dobi

SES= Socioekonomski status; NR= Nerodbinski kontakt s osobama 60 – 75 godina starosti;

R= Kontakt s bakama/djedovima; ERA= Upitnik očekivanja vezanih za starenje; * p < 0,05; ** p < 0,01

Iz tablice 4 vidljivo je da je jedina statistički značajna korelacija s kriterijem ona za prediktor kvalitete kontakta s bakama i djedovima. Dakle, kvalitetniji kontakt s bakama i djedovima povezan je s pozitivnijim stavovima prema osobama kasne odrasle dobi. Također, neki od prediktora su međusobno statistički značajno povezani. Tako povezanost vrste fakulteta te prebivališta i socioekonomskog statusa upućuje na to da su studenti Medicinskog fakulteta češće boljeg socioekonomskog statusa te iz većih gradova dok su studenti Filozofskog fakulteta češće iz manjih mjesta te lošijeg SES-a. Nadalje, učestalost kontakta s bakama i djedovima češća je kod muških sudionika te sudionika iz manjih mjesta i sela. Isto tako pozitivnija očekivanja vezana za starenje povezana su s češćim kontaktom s osobama od 60 do 75 godina s kojima sudionici nisu rodbinski povezani. Učestalost i kvaliteta kontakta s bakama/djedovima također su statistički značajno povezani, odnosno češći kontakt s bakama/djedovima je povezan s pozitivnijom procjenom kvalitete tog odnosa.

Tablica 5. Odnos ispitanih prediktora te rezultata na upitniku stavova o osobama rane odrasle dobi za sudionike kasne odrasle dobi.

	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1. SD ROD	0,00	-0,17	-0,10	0,00	-0,13	-0,20	0,18	-0,10	-0,06	0,18
2. SES	-	0,04	0,02	-0,22*	0,24*	0,02	0,07	-0,12	0,03	-0,25*
3. Prebivalište		-	0,08	-0,07	0,30**	-0,04	0,17	0,02	0,13	0,18
4. Spol			-	0,03	-0,13	0,10	0,00	-0,13	0,28*	0,00
5. Zanimanje				-	-0,58**	0,23	-0,41**	0,06	-0,15	-0,12
6. Stupanj obrazovanja					-	-0,05	0,23	-0,00	-0,01	0,01
7. Učestalost kontakta (NR)						-	-0,28*	0,31	-0,21	-0,18
8. Kvaliteta kontakta (NR)							-	-0,25	0,56**	0,41**
9. Učestalost kontakta (R)								-	-0,62**	-0,10
10. Kvaliteta kontakta (R)									-	0,25*
11. ERA										-

SD ROD= Starosni semantički diferencijal za stavove o osobama rane odrasle dobi

SES= Socioekonomski status

NR= Nerodbinski kontakt s osobama 18 – 25 godina starosti; R= Kontakt s unučadi

ERA= Upitnik očekivanja vezanih za starenje

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Iz tablice 5 vidljivo je da nema statistički značajnih korelacija između ispitanih prediktora i kriterija. Socioekonomski status je, međutim, statistički značajno povezan sa zanimanjem, stupnjem obrazovanja te očekivanjima vezanim uz starenje, odnosno viši stupanj obrazovanja, zanimanja koja spadaju u skupinu socijalnih te negativnija očekivanja vezana za starenje (prema Hollandeovoj podjeli) povezana su s boljim socioekonomskim statusom. Nadalje sudionici iz većih mjesta i gradova višeg su stupnja obrazovanja, a pozitivna je i povezanost kvalitete odnosa s unučadi i ženskog spola. Također, socijalna zanimanja povezana su s višim stupnjem obrazovanja te kvalitetnijim kontaktom s osobama od 18-25 godina s kojima sudionici nisu rodbinski povezani. Nadalje veća učestalost kontakta s osobama od 18-25 godina s kojima sudionici nisu rodbinski povezani povezana je s boljom kvalitetom takvog kontakta. Kvaliteta istog tog nerodbinskog kontakta također je pozitivno povezana s kvalitetom rodbinskog (unučad) kontakta te pozitivnijim očekivanjima vezanim uz starenje. Veća pak učestalost rodbinskog kontakta (s unučadi) povezana je s boljom kvalitetom tog kontakta, a bolja kvaliteta kontakta s unučadi povezana je s pozitivnijim očekivanjima vezanim uz starenje.

Tablica 6. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za stavove osoba rane odrasle dobi prema osobama kasne odrasle dobi kao kriterij.

	β	R	R ²	F	<i>p</i>
Fakultet	0,04	0,18	0,03	0,16	<i>p</i> > 0,05
SES	-0,13				
Prebivalište	-0,05				
Spol	0,02				
ERA	-0,10				
Fakultet	0,03	0,52	0,27	0,84	<i>p</i> > 0,05
SES	-0,12				
Prebivalište	-0,20				
Spol	-0,05				
ERA	-0,06				
Učestalost kontakta (NR)	-0,09				
Kvaliteta kontakta (NR)	0,43				
Učestalost kontakta (R)	-0,34				
Kvaliteta kontakta (R)	-0,64*				

Tablica 7. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za stavove osoba kasne odrasle dobi prema osobama rane odrasle dobi kao kriterij.

	β	R	R ²	F	<i>p</i>
Zanimanje	-0,04	0,31	0,10	0,74	<i>p</i> > 0,05
SES	0,09				
Prebivalište	-0,17				
Spol	-0,10				
ERA	0,23				
Stupanj obrazovanja	-0,14				
Zanimanje	0,05	0,46	0,21	1,00	<i>p</i> > 0,05
SES	0,06				
Prebivalište	-0,15				
Spol	-0,01				
ERA	0,15				
Stupanj obrazovanja	-0,16				
Učestalost kontakta (NR)	-0,13				
Kvaliteta kontakta (NR)	0,34				
Učestalost kontakta (R)	-0,23				
Kvaliteta kontakta (R)	-0,43				

* *p* < 0,05; ERA= upitnik očekivanja vezanih za starenje; R= rodbinski kontakt; NR= nerodbinski kontakt

Nakon što su ispitane korelacije prediktora i kriterija provedena je hijerarhijska regresijska analiza. U prvom koraku uvrštene su varijable spola, vrste prebivališta, socioekonomskog statusa, očekivanja vezanih uz starenje, zanimanja/vrste studija te stupnja

obrazovanja za sudionike kasne odrasle dobi. U sljedećem su koraku uvrštene varijable učestalosti i kvalitete rodbinskog i nerodbinskog kontakta. Iz tablica 6 i 7 vidljivo je da se modeli za osobe rane i kasne odrasle dobi nisu pokazali statistički značajnim, što nije u skladu s očekivanjima. Jedini statistički značajan prediktor za stavove prema osobama rane i kasne odrasle dobi kao kriterij bila je kvaliteta odnosa s bakama/djedovima. Dakle, sudionici rane odrasle dobi koji imaju kvalitetniji odnos s bakama/djedovima imaju pozitivniji stav prema osobama kasne odrasle dobi. Ostali prediktori nisu se pokazali statistički značajnim prediktorima uzajamnih stavova osoba rane i kasne odrasle dobi.

Rasprava

Ovo istraživanje je ispitalo uzajamne stavove osoba rane i kasne odrasle dobi, njihove korelate te atribucije uzroka događaja u ovisnosti o dobi glavnog lika.

Međusobni stavovi osoba rane i kasne odrasle dobi

Kako bi se ispitalo kakvi su međusobni stavovi osoba rane i kasne odrasle dobi provedena je analiza varijance za ponovljena mjerenja. Iako je očekivano da će sudionici favorizirati svoju dobnu skupinu, odnosno imati pozitivniji stav prema njoj, nije bilo statistički značajne razlike. Dakle i sudionici rane i sudionici kasne odrasle dobi podjednako su procjenjivali osobe svoje dobne skupine kao i one mlađe ili starije od njih. Statistički značajnim se pokazao glavni efekt dobi objekta stava u upitniku, odnosno na razini cijelog uzorka sudionici su imali pozitivniji stav prema osobama kasne odrasle dobi ($M=3,61$) nego prema osobama rane odrasle dobi ($M=3,81$). Općenito, na temelju aritmetičkih sredina, možemo zaključiti kako su stavovi neutralni, ako se uzme u obzir da se procjenjivalo na skali od jedan do sedam.

Prijašnja istraživanja pokazala su da su stavovi prema „starijim“ osobama uglavnom negativni (Weinberger, 1979; Hummert i sur. 2002; Nelson, 2002; prema Lacković – Grgin i Ćubela Adorić, 2006). Neki od mehanizama za koje se pretpostavlja da su u podlozi takvih nalaza su: strah od vlastite smrtnosti, odnosno ego-obrambena funkcija stava, medijsko propagiranje mladosti i ljepote te stvaranje negativne slike starosti (Zebrowitz i Montepare, 2000; prema Nelson, 2004), pristranosti prema vlastitoj (dobnoj) grupi, krajnja atribucijska pogreška i drugi (Aronson i sur, 2005). Ipak, velik broj istraživanja te metaanaliza (Trask, 1999; Kite i sur., 2005; Bleijenberg i sur., 2012) došao je i do suprotnih rezultata gdje su se stavovi prema „starijim“ osobama pokazali pozitivnima ili nije bilo razlike u stavu prema „starijim“ osobama i drugim dobnim skupinama. Neki argumenti koji su u tim istraživanjima navedeni kao razlozi za dobivene rezultate mogli bi se primijeniti i na ovo istraživanje. Tako

Trusk (1999) navodi kako teorija socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1986, prema Aronson i sur., 2005) možda i nije primjenjiva za kategoriju dobi. Naime, za razliku od primjerice spola i rase, dob predstavlja kategoriju u kojoj će većina članova unutarnje grupe (pr. mlađe osobe) s vremenom postati članovi vanjske grupe (pr. starije osobe), a članovi vanjske grupe (stariji) su nekada bili članovi unutarnje grupe (mladi). Kategoriziranje u unutarnju i vanjsku grupu povećava samopoštovanje, no samo ako pojedinac svoju (unutarnju) grupu smatra superiornom (Aronson i sur., 2005). No u slučaju dobi nema toliko jasne podjele između vanjske i unutarnje grupe pa bi negativno vrednovanje zapravo moglo imati negativan utjecaj na vlastito samopoštovanje. Isto tako, Greenwald i Banaji (1995, prema Tomašić, 2011) navode kako kod eksplicitnih mjera stava, tj. izravnog upita o stavu prema nekoj skupini dolazi do socijalno poželjnog odgovaranja. Sudionici tada namjerno iskrivljuju svoje odgovore u skladu s onim što smatraju društveno prihvatljivim. Kako se ovo istraživanje također koristilo eksplicitnim mjerama, moguće je da su sudionici u stvarnosti favorizirali svoju dobnu skupinu, no nisu smatrali društveno poželjnim to i iskazati. Kite i sur. (2005) pak sugeriraju kako evaluacija mladih i starijih osoba ovisi i o tome što se točno procjenjuje – manje razlike u procjeni javljaju se kod procjene osobina (kao u ovome istraživanju), a veće kod procjene kompetencija. Općenito, stavovi vezani za dob su multidimenzionalni, s pozitivnim i negativnim elementima te se na starije ne gleda kao na homogenu grupu (Hummert, Garstka, Shaner i Strahm, 1994; prema Richeson i Shelton, 2006). Neočekivanost dobivenih rezultata možda je stoga posljedica upotrebe jednodimenzionalnog evaluativnog upitnika koji ne uzima u obzir aspekte poput kompetencija, fizičkog izgleda, kognitivnih sposobnosti i sl. Nadalje, iako su upitnici u istraživanju rotirani, sudionici su dva puta u kratkom vremenskom periodu ispunjavali isti upitnik stavova (revidirani semantički diferencijal za osobe rane i kasne odrasle dobi). S obzirom na to moguće je da je ispunjavanje jednog upitnika djelovalo na ispunjavanje drugog, primjerice možda su sudionici bili skloni davati iste odgovore. Također važan metodološki mogući razlog je i način na koji su definirane dvije dobne skupine. Naime, istraživanja su pokazala da su stereotipi vezani za dob izraženiji su kada su objekti procjene „starije osobe“, za razliku od točno određenog raspona dobi (60-75) i naziva dobne skupine (kasna odrasla dob) kao u provedenom istraživanju (Kite i sur., 2005). Također, stavovi su negativniji sa povećanjem dobi procjenjivane osobe (Bytheway, 2005), odnosno osobe od 60 do 70 godina procjenjivane su pozitivnije u usporedbi s osobama od 70 do 80 godina.

Moguće je i da su istraživanja ageisma barem djelomično pod utjecajem kulture unutar koje se istraživanje provodi. Kad je riječ o kulturalnim razlikama tradicionalna je podjela na individualistički nastrojenu zapadnu kulturu i kolektivističku istočnjačku kulturu. Mnoga

istraživanja koja potvrđuju prisutnost ageisma provedena su upravo u državama „zapada“ poput SAD-a (Richeson i Shelton, 2006; Samra i sur., 2013). Usporedba stavova prema starijima u navedenim kulturama upućuje na to da su stavovi pozitivniji u istočnjačkim društvima (Traphagan, 2000, Tan, Zhang i Fan, 2004; prema Löckenhoff i sur., 2009). Ti se rezultati objašnjavaju tradicijskim vrijednostima i normi poštovanja prema starijima, tipičnim za primjerice Kinu, Japan, Tajvan i dr. (Giles i sur., 2003). Istraživanja pokazuju kako unutar hrvatskoga društva, u situaciji nestajanja mnogih normi i vrijednosti koja dolazi s tranzicijskim promjenama i ekonomskom nesigurnošću, također jačaju tradicionalne društvene vrijednosti (Maldini, 2005; Sekulić, 2011). Taj se obrazac očituje i na mlađim generacijama. Naime, unatoč korjenitoj promjeni društvenog i političkog poretka, mladi su se, uz rijetke iznimke, pokazali uvelike slični starijim generacijama, sugerirajući da se međugeneracijska transmisija vrijednosti u Hrvatskoj odvija bez značajnijih prekida (Ilišin i sur., 2013). Dakle moguće je da rezultati ovoga istraživanja odražavaju stvarno stanje, odnosno da stavovi osobe rane odrasle dobi prema starijima doista nisu negativni, u skladu s normama društva i tradicijom poštovanja starijih.

Još jedan od razloga za nepostojanje očekivanih negativnih stavova leži u međugeneracijskom kontaktu i kvaliteti tog kontakta. Kvalitetan kontakt među generacijama, a osobito članovima obitelji koji pripadaju različitim dobnim skupinama (Kahana i sur., 1996; Knox, Gekosci i Johnson, 1986; prema Slevin, 1991) može smanjiti predrasude temeljene na dobi. Sudionici rane odrasle dobi u ovom istraživanju ocjenjuju kvalitetu svog odnosa s bakama/djedovima s vrlo dobrom ocjenom te su s njima u kontaktu (u većini slučajeva) svakodnevno ili jednom tjedno. Sudionici kasne odrasle dobi također ocjenjuju kvalitetu svog odnosa s unučadi kao vrlo dobru te su najčešće s njima u kontaktu svakodnevno. Moguće je da su sudionici zahvaljujući svojim dobrim odnosima s bakama/djedovima, odnosno unučadi manje skloni stereotipiziranju i/ili su davali svoje procjene imajući na umu upravo te sebi bliske osobe kao tipične predstavnike traženih dobnih skupina. Potrebno je također uzeti u obzir činjenicu da su sudionici rane odrasle dobi bili studenti kojima na fakultetu vrlo vjerojatno predaju profesori koji su dio procjenjivane dobnog skupine od 60-75 godina. Sudionici dakle imaju pozitivan primjer u svojoj blizini koji osporava potencijalne stereotipe o kognitivnom propadanju i gubicima u starijoj dobi. S druge strane sudionici kasne odrasle dobi članovi su Udruge umirovljenika koja održava sastanke barem jednom do dva puta tjedno. Aktivno sudjelovanje u udruzi i dolasci na sastanke zasigurno zahtijeva određenu razinu mentalne i fizičke agilnosti, a sama motivacija za dolaske na sastanke može upućivati na ekstrovertiranost. Samim time postavlja se pitanje jesu li ovi sudionici u potpunosti reprezentativni predstavnici svoje dobnog skupine i stavove te skupine. Osim toga, sudjelovanje je bilo dobrovoljno pa niti u jednom

ogranku Udruge nisu sudjelovali svi prisutni članovi. Stoga je moguće da je došlo do samoregrutacije onih sudionika koji imaju pozitivnije stavove prema mlađim osobama. Činjenica da je i eksperimentatorica koja je provodila istraživanje dio upravo te ciljane dobne skupine rane odrasle dobi također pridonosi toj mogućnosti.

Međusobne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi

U istraživanju su ispitane i međusobne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi. Pretpostavljeno je kako će osobe rane odrasle dobi atribuirati uzroke negativnih događaja internalnije ako je glavni akter osoba kasne odrasle dobi te eksternalnije ako je glavni akter osoba rane odrasle dobi. I za osobe kasne odrasle dobi očekivan je isti obrazac atribuiranja, odnosno internalna atribucija kada je glavni akter osoba rane odrasle dobi te eksternalna ako je glavni akter osoba kasne odrasle dobi. Ove su pretpostavke temeljene na nizu istraživanja koja podupiru nalaz da se atribucije donose na način da se uzdiže unutarnja grupa (ona grupa čiji smo član) te degradira vanjska grupa (Taylor i Jaggi, 1974, Duncan, 1976, Hewstone i Jaspers, 1982; prema Pennington, 2004). Rezultati su u slučaju sudionika kasne odrasle dobi u skladu s očekivanjima, negativna ponašanja atribuirana su internalnije za osobe rane odrasle dobi te eksternalnije za osobe kasne odrasle dobi. Na taj način, sudionici kasne odrasle dobi uzdižu vlastitu dobnu grupu (a time i sebe) pripisujući negativna ponašanja u većoj mjeri situacijskim okolnostima i drugim ljudima nego internalno – samoj osobi. Kao što je poznato, upravo je takva kategorizacija ljudi na temelju neke karakteristike (u ovom slučaju dobi) u jednu skupinu te drugih u drugu skupinu prvi korak u stvaranju predrasuda (Aronson i sur., 2005). Dakle iako na upitniku stava prema osobama rane odrasle dobi sudionici kasne odrasle dobi nisu pokazali favoriziranje vlastite grupe te negativnije stavove prema mladima, njihove atribucije su pokazale pristranost prema vlastitoj grupi. Moguće je da je do te razlike došlo jer su vinjete za atribuiranje manje eksplicitna mjera stava nego semantički diferencijal. Odnosno, moguće je da su sudionici na Starosnom semantičkom diferencijalu odgovarali na socijalno poželjan način dok su vinjete kao manje transparentna mjera smanjile njihovu mogućnost da prilagođuju svoje odgovore na društveno prihvatljiv način.

S druge strane sudionici rane odrasle dobi, suprotno očekivanjima, u većoj su mjeri internalno atribuirali kod vinjeta s glavnim likom njihove dobi, a kod vinjeta s glavnim likom kasne odrasle dobi nije bilo statistički značajne razlike u internalnoj i eksternalnoj atribuciji. Istraživanja pokazuju kako su mladi ljudi današnjice pragmatični, individualistički nastrojeni, skloni internalnom atribuiranju te imaju internalni lokus kontrole (Helson, Jones i Kwan, 2002; Twenge i Campbell, 2001; prema Twenge, Zhang i Im, 2004). Moderni čovjek je snažan,

neovisan pojedinac koji upravlja vlastitom sudbinom i ne ovisi o društvenim normama. Sve je to posljedica činjenice da u današnjem društvu ljudi imaju veću kontrolu nad njihovom okolinom nego ikada prije. Dostupnost kontracepcije, sigurnost i ekonomska pristupačnost putovanja, dosezi u tehnologiji, načinima komunikacije i zabave neki su od primjera za to (Twenge, Zhang i Im, 2004). Moguće je stoga kako su sudionici procijenili ponašanja likova u vinjetama u većoj mjeri internalno nego eksternalno upravo zbog pripadnosti istoj dobnoj skupini, odnosno iz perspektive individualistički nastrojene mlade osobe današnjice. Ovakvi rezultati mogu, također biti posljedica atribucijskih pristranosti poput razlike izvođač-promatrač. Naime, ljudi su skloni ponašanje drugih ljudi vidjeti kao dispozicijski (internalno) uvjetovano, dok su pri objašnjenju vlastitog ponašanja pak usmjereniji na ulogu situacijskih faktora. Te su tendencije rezultat perceptivne istaknutosti drugih osoba u usporedbi s kontekstom koji ih okružuje te nedostatnih informacija o ponašanju osobe s kojima promatrač (u usporedbi s izvođačem) raspolaže (Aronson i sur., 2005). Dakle sudionici rane odrasle dobi kao promatrači bili su skloniji internalno atribuirati ponašanje izvođača u vinjetama. Nadalje, ovakvi su rezultati možda posljedica vjerovanja u pravedan svijet, odnosno obrambenih atribucija prema kojima ljudi pretpostavljaju da se dobre stvari događaju dobrim ljudima, a loše lošim ljudima, tj. svatko dobiva ono što zaslužuje (Aronson i sur., 2005). Ovaj je mehanizam u podlozi tzv. optuživanja žrtve, odnosno sklonosti da se negativan ishod internalno (dispozicijski) atribuiraju nedostatku sposobnosti ili karakteru osobe. U svojim istraživanjima Lerner (Lerner i Grant, 1990; prema Aronson i sur. 2005) je pokazao kako većina ljudi suočena s dokazima o nepravednom i nezasluženom ishodu koji se ne može drugačije objasniti, pronalaze način za optuživanje žrtve. Jedna od vinjeta opisuje osobu rane odrasle dobi koja je završila fakultet kao najbolja na godini, no kad je došlo do izbora između manje plaćenog posla u struci i bolje plaćenog posla izvan struke, izabran je posao izvan struke te osoba nikada više nije radila u struci. Ova situacija vjerojatno je vrlo bliska studentima te se percipira kao neželjena i nepravedna. Stoga je moguće da su studenti internalno atribuirali upravo jer ne žele takav ishod za sebe te su na taj način olakšali vlastite strahove pripisujući ishod samoj osobi. U prilog tome objašnjenju govori i to da je maksimalan prosječni rezultat za ispitanike rane odrasle dobi na upitniku kauzalnog atribuiranja bio upravo na spomenutoj vinjeti, rezultat od $M=5,23$, $SD=1,605$ na skali od 1 do 7, za procjenu odgovornosti glavnog lika za ishod situacije. Nepostojanje statistički značajne razlike u internalnosti/eksternalnosti procjena za kasnu odraslu dob može pak biti posljedica socijalno poželjnog odgovaranja. Isto tako, budući da tek $N=33$ sudionika rane odrasle dobi, od njih $N=122$ ukupno izjavljuje da uopće ima određen ne-rodbinski kontakt s osobama kasne odrasle dobi moguće je da sudionici nisu imali dovoljno informacija i predodžbi o toj dobnoj

skupini da donesu specifične atribucije. Nadalje, moguće je da do razlike između internalnog i eksternalnog atribuiranja nije došlo jer sudionici pripisuju uzrok kombinaciji internalnih i eksternalnih faktora. Dakle sudionici možda smatraju da i internalni i eksternalni faktori podjednako objašnjavaju uzrok događaja. Također, moguć uzrok neočekivanih rezultata je i već spomenuta niska pouzdanost ($\alpha = 0,54$) za eksternalnu atribuciju kod vinjeta s glavnim likom kasne odrasle dobi. Neki istraživači upozoravaju da bi se kod ispitivanja eksternalnog atribuiranja trebalo posebno tumačiti situacijske čimbenike i čimbenike koji se odnose na druge ljude (Kinderman i Bentall, 1996). Uobičajeno svrstavanje ovih dvaju čimbenika pod eksternalno atribuiranje moglo je dakle prikriti postojeću razliku s obzirom na internalno atribuiranje.

Odnos uzajamnih stavova i atribucija osoba rane i kasne odrasle dobi

Jedna od pretpostavki ovoga istraživanja bila je kako će uzajamni stavovi osoba rane i kasne odrasle dobi biti negativni. S obzirom na to također je očekivano kako će i uzajamne atribucije tih sudionika slijediti određen obrazac na koji upućuju atribucijske pristranosti. Tako Kelleyev model kauzalnih shema (1972; prema Pennington, 2004) opisuje donošenje atribucija u slučaju kada su nam informacije o ponašanju druge osobe ograničene na samo jednu prigodu. U tome slučaju ljudi se pri donošenju atribucija oslanjaju na vlastite sheme o tome kako se ljudi obično ponašaju, odnosno na stereotipe, što je očekivano i u ovome istraživanju. Naime, atribucijske pristranosti često su u podlozi stvaranja stereotipa te također stereotipi utječu na obradu informacija o objektu stava. Dakle s jedne strane ljudi su skloni dispozicijskim atribucijama te podcjenjivanju situacijskih faktora, a kada se takvo atribuiranje primjeni na čitavu grupu ljudi, tada dolazi do krajnje atribucijske pogreške te predrasuda prema određenoj skupini na temelju nekih njenih karakteristika poput primjerice dobi koja je predmet ovog istraživanja. S druge strane atribucijske pristranosti služe i pri održavanju stereotipa. Naime kad je ponašanje nekog objekta prema kojem osoba ima predrasude u skladu s tim predrasudama to potvrđuje i jača stereotip. No, kad je ponašanje neočekivano i nije u skladu sa stereotipom tada nastupa pristrano atribuiranje, pri čemu ponašanje osobe pripisujemo situacijskoj atribuciji o izuzetku, odnosno vjerujemo da je ponašanje osobe inače u skladu s našim očekivanjima, a trenutna je situacija samo izuzetak (Aronson i sur., 2005). S obzirom na navedeno, u ovome je istraživanju očekivano kako će se sudionici ponašati u skladu s krajnjom atribucijskom pogreškom te da će negativni stavovi biti povezani s internalnim atribucijama negativnih ishoda za osobe različite dobi te eksternalnim za osobe iste dobne skupine. Međutim, sudionici se nisu statistički značajno razlikovali u svojim stavovima prema različitim dobnim skupinama, odnosno ni sudionici rane niti sudionici kasne odrasle dobi nisu pokazali pristranost u stavovima prema

svojoj dobnoj skupini. Ipak, pri kauzalnom atribuiranju rezultati sudionika kasne odrasle dobi bili su u skladu s očekivanjima internalni za ranu, a eksternalni za kasnu odraslu dob. Koeficijenti korelacije, u skladu s dobivenim rezultatima, nisu bili statistički značajni za odnos stavova i atribucija za sudionike rane odrasle dobi. Međutim, za sudionike kasne odrasle dobi internalno atribuiranje za vinjetu s glavnim likom rane odrasle dobi bilo je statistički značajno povezano sa stavovima prema osobama rane odrasle dobi. Dakle, što su sudionici kasne odrasle dobi imali negativniji stav prema osobama rane odrasle dobi to su u većoj mjeri internalno (dispozicijski) atribuirali negative ishode iz vinjeta. Takav je rezultat dakle u skladu je s postulatom ranije spomenute krajnje atribucijske pogreške gdje se ponašanje člana vanjske grupe koje se ne odobrava pripisuje dispozicijski, osobinama te osobe, a ne situacijskim faktorima.

Regresijska analiza prediktora stavova prema osobama rane i kasne odrasle dobi

Ispitani prediktori uzajamnih stavova osoba rane i kasne odrasle dobi bili su: spol, zanimanja/vrste studija, stupanj obrazovanja, socioekonomski status, ruralnost/urbaniziranost prebivališta, učestalost i kvaliteta rodbinskog i nerodbinskog kontakta te očekivanja u vezi vlastitog starenja. Razlozi za odabir ovih prediktora proizlaze iz prethodnih istraživanja (Slevin, 1991, Vauclair i sur., 2010, Allan i Johnson, 2009 i dr.) te su pojašnjeni u uvodnome dijelu rada. Međutim, u ovome je istraživanju od ispitanih varijabli samo kvaliteta odnosa s bakama/djedovima za sudionike rane odrasle dobi bila značajan prediktor stavova. Kvalitetniji odnos bio je dakle prediktor pozitivnijih stavova prema osobama kasne odrasle dobi. I druga istraživanja podupiru pretpostavku da kvalitetan kontakt među generacijama može smanjiti predrasude temeljene na dobi (Bousfield i Hutchinson, 2010). Ovo istraživanje također potvrđuje i prethodna istraživanja koja ukazuju na to da kontakt baka/djed – unuk/unuka ima veći utjecaj na stavove nego međugeneracijski kontakt izvan obitelji (Williams i Giles, 1996; prema Tomašić, 2011). Naime, upravo obitelj može osigurati kontekst u kojem kontakt ima najjači učinak na stavove, budući da je odnos unuk/unuka - baka/djed opsežan i ponavlja se u različitim situacijama, što je ključno za promjenu stava (Pettigrew, 1998; prema Tomašić, 2011).

Međutim, ostatak prediktora nije se pokazao značajnim za kriterij stava možda upravo zbog neočekivanih rezultata na samome upitniku uzajamnih stavova. Naime, sudionici nisu na tome upitniku iskazali očekivane negativne uzajamne stavove te među njihovim procjenama rane i kasne odrasle dobi nije bilo statistički značajne razlike. S obzirom na te neočekivane rezultate kriterija nije neobično što su se prediktori, koji su temeljeni upravo na pretpostavljenim negativnim uzajamnim stavovima sudionika, bili neznačajni. Ta je pretpostavka temeljena i na

već spomenutim prijašnjim istraživanjima u kojima su ispitane varijable bile značajno povezane sa stavovima o različitim dobnim skupinama.

Nedostaci istraživanja

Provedeno istraživanje ima nekoliko nedostataka. Jedan od njih jest činjenica da je istraživanje provedeno grupno, što je posebno moglo utjecati na rezultate sudionika kasne odrasle dobi. Iako je na početku provođenja istraživanja pročitana uputa te se sudionike poticalo na postavljanje pitanja ako im nešto nije jasno, moguće je da neki sudionici nisu pravilno shvatili sve zadatke istraživanja te su njihovi odgovori time kompromitirani. Ipak, s nekim je sudionicima kasne odrasle dobi zbog njihovih zdravstvenih poteškoća provedeno individualno ispitivanje te su se pri tome očitovali i mogući nedostaci takve metode provođenja. Naime, sudionici su tada često odgovarali opisno umjesto na predloženoj brojevnoj skali. Također neki su se sudionici zbog veće interaktivnosti eksperimentator-opažać vidljivo trudili biti „dobri ispitanici“ te „ispuniti eksperimentatorova očekivanja“ – primjerice poticali su eksperimentatora da zaokruži „ono što mu odgovara“. Još je jedan nedostatak u situaciji provođenja sa sudionicima kasne odrasle dobi taj što je eksperimentatorica bila član procjenjivane dobne skupine – rane odrasle dobi te su sudionici mogli temeljiti svoje procjene na svojim dojmovima o eksperimentatorici. Također, sudjelovanje je bilo dobrovoljno te dok su sudionici rane odrasle dobi sudjelovali u gotovo maksimalnom broju, neki sudionici kasne odrasle dobi nisu htjeli sudjelovati te je tu moglo doći do samoregrutacije određenih sudionika (npr. onih koji imaju pozitivne stavove prema osobama rane odrasle dobi). To je također moglo imati utjecaja na reprezentativnost uzorka sudionika kasne odrasle dobi uz činjenicu da su sudionici regrutirani u Udrugama umirovljenika te je moguće da je njihovo psihofizičko stanje natprosječno za taj dobni raspon. Isto tako provođenje istraživanja na sudionicima i rane i kasne odrasle dobi onemogućilo je korištenje implicitnih mjera stava zbog njihove ovisnosti o vremenu reakcije. Ti bi rezultati bili pod utjecajem dobi, odnosno stariji sudionici bi imali više rezultate samo zbog utjecaja starenja, a ne zbog eksperimentalne manipulacije. Implicitni bi upitnici vjerojatno dali realnije procjene stava zbog onemogućavanja socijalno poželjnog odgovaranja (Greenwald i Banaji, 1995; prema Tomašić, 2011). Nadalje, imajući na umu poteškoće koje bi mogli imati sudionici kasne odrasle dobi, istraživanje je prilagođeno kako sudionici ne bi bili vremenski i kognitivno preopterećeni. Međutim, neke bi varijable poput bračnog statusa, upitnika crta ličnosti i/ili lokusa kontrole možda mogle ponuditi dodatna objašnjenja rezultata.

Praktične implikacije

Rezultati ovog istraživanja daju određenu sliku i stvaraju profil osoba rane i kasne odrasle dobi te njihovih međusobnih stavova i atribucija. Iako se u ovome istraživanju međusobni stavovi ovih dvaju dobnih skupina nisu pokazali kao negativni, opažanja iz svakodnevnog života ipak ukazuju na postojanje određene netrpeljivosti i generacijskog jaza. Stoga bi se ovi rezultati mogli primijeniti u nastojanjima da se ta netrpeljivost smanji. Iz ovog istraživanja očituje se kako kontakti ovih dvaju skupina nisu česti, većina sudionika rane odrasle dobi izjavljuje da uopće nema nerodbinskih kontakata sa starijim osobama. Istraživanja pokazuju da se predrasude temeljene na dobi smanjuju ako procjenjivač ima više informacija o procjenjivanoj osobi (Eagly i sur. 2000; prema Kite i sur., 2005). Dakle nedostatak međugeneracijskog kontakta onemogućuje dobivanje potrebnih informacija te usmjeruje procjenjivače na korištenje heuristika i oslanjanje na stereotipe povezane s dobi kao perceptivno istaknutom osobinom. S druge strane sudionici rane odrasle dobi opisuju svoje kontakte s bakama i djedovima kao vrlo dobre i odlične te se taj kontakt pokazao kao prediktor njihovih stavova o starijim osobama. Sve su to dakle saznanja koja određuju što su temeljni problemi i što bi se trebalo napraviti za poboljšanje međusobnih odnosa starijih i mlađih osoba. Potrebni su stoga češći međusobni kontakti, koji su u skladu s postulatima hipoteze kontakta (Allport, 1954; prema Aronson i sur., 2005). To bi se moglo postići primjerice većim uključivanjem starijih osoba u procese obrazovanja mladih ljudi (u srednjim školama, fakultetima) primjerice kroz sustav instrukcija koje bi držale starije osobe čime bi opovrgavale stereotipe o kognitivnom propadanju te nedostatnom doprinosu zajednici. Nadalje, bilo bi važno uvesti predavanja ili uključiti u kurikulum lekcije usmjerene specifično na razbijanje mitova i zabluda o starenju i starijim osobama jer se pokazalo da znanje o starenju također reducira *ageism* (Bleijenberg, 2012). Također, u razvijenijim zemljama je primjerice uobičajeno da starije osobe iz različitih profesionalnih usmjerenja dolaze u obrazovne institucije te predstavljaju sebe i svoju profesiju (Vauclair i sur., 2010). Na taj način mladi bi ljudi imali pozitivan primjer starije osobe koja bi mogla oslabiti povezivanje starijih osoba sa smrću i psihofizičkom deterioracijom koja je dio razloga za stvaranje predrasuda (Bodner, 2009). Stariji bi zauzvrat imali priliku vidjeti mlade u pozitivnom kontekstu učenja i rada te bi kroz povećan kontakt mogli steći bolju predodžbu i više informacija jedni o drugima, što pomaže u reduciranju stereotipa (Kite i sur., 2005). Osim toga, svrsishodno bi bilo i organiziranje te poticanje mladih osoba na aktivnosti poput sudjelovanja u radu kulturno-umjetničkih društava ili volontiranja u dobrotvornim ili drugim organizacijama i udrugama u kojima sudjeluju osobe svih dobnih skupina.

Zaključak

Ovo se istraživanje bavilo uzajamnim stavovima i atribucijama osoba rane (18-25 godina) i kasne (60-75 godina) odrasle dobi te korelatima tih stavova. Iako je očekivano da će uzajamni stavovi ovih dvaju dobnih skupina biti negativni, sudionici se nisu statistički značajno razlikovali u svojim stavovima. U pogledu atribucija očekivano je kako će sudionici atribuirati uzroke negativnih događaja eksternalnije ako je glavni akter osoba njihove dobi te internalnije ako je glavni akter osoba različite dobi (u odnosu na procjenjivača). Kod sudionika kasne odrasle dobi atribuiranje je bilo u skladu s očekivanjima. No, sudionici rane odrasle dobi atribuirali su u većoj mjeri internalno aktere iste dobi dok za procjene aktera kasne odrasle dobi u njihovom internalnom/eksternalnom atribuiranju nije bilo statistički značajne razlike. Korelacije stavova i atribucija bile su suprotno očekivanjima statistički neznačajne, sa izuzetkom korelacije između internalnog atribuiranja s akterom rane odrasle dobi i stavova prema osobama rane odrasle dobi za sudionike kasne odrasle dobi. Dakle negativniji stavovi prema osobama rane odrasle dobi povezani su s dispozicijskim atribuiranjem istih. Hijerarhijskom regresijskom analizom provjereno je jesu li spol, zanimanja/vrste studija, stupanj obrazovanja, socioekonomski status, ruralnost/urbaniziranost prebivališta, učestalost i kvaliteta rodbinskog i nerodbinskog kontakta te očekivanja u vezi vlastitog starenja prediktori uzajamnih stavova osoba rane i kasne odrasle dobi. Kao jedini značajan prediktor pokazala se kvaliteta odnosa s bakama/djedovima, dakle sudionici rane odrasle dobi koji imaju kvalitetniji odnos s bakama/djedovima imaju i pozitivnije stavove prema osobama kasne odrasle dobi. Ovi se rezultati mogu primijeniti pri utvrđivanju čimbenika koji doprinose međugeneracijskoj netrpeljivosti, ali i onih koji ju umanjuju.

Literatura

- Allan, L. A. i Johnson, J. A. (2009). Undergraduate Attitudes Toward the Elderly: The Role of Knowledge, Contact and Aging Anxiety. *Educational Gerontology*, 35(1), 1-14.
- Anderson, S., Bromley, C. i Given, L. (2005). *Public Attitudes Towards Young People And Youth Crime In Scotland*. Scottish Executive Social Research.
- Arnett, J. J. (2006). *Emerging adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties*. New York: Oxford University Press.
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate d.o.o.
- Barrick, M. R., Mount, M. K. i Gupta, R. (2003). Meta-Analysis Of The Relationship Between The Five-Factor Model Of Personality And Holland's Occupational Types. *Personnel Psychology*, 56, 45-74.
- Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Blanchard-Fields, F. (1996). Causal Attributions Across the Adult Life Span: The Influence of Social Schemas, Life Context and Domain Specificity. *Applied Cognitive Psychology*, 10, 137-146.
- Blanchard-Fields, F., Baldi, R. i Stein, R. (1999). Age Relevance and Context Effects on Attributions across the Adult Lifespan. *International Journal of Behavioral Development*, 23(3), 665-683.
- Bleijenberg, N., Jansen, M. J. M. i Schuurmans, M. J. (2012). Dutch Nursing Students' Knowledge and Attitudes Towards Older People - A Longitudinal Cohort Study. *Journal of Nursing Education and Practice*, 2(2), 1-9.
- Bodner, E. (2009). On the Origins of Ageism Among Older and Younger Adults. *International Psychogeriatrics*, 21(6), 1003-1014.
- Bodner E, Bergman Y. S., Cohen-Fridel S. (2012). Different Dimensions of Ageist Attitudes Among Men and Women: A Multigenerational Perspective. *International Psychogeriatrics*, 24(6), 895-901.
- Bousfield, C. i Hutchinson, P. (2010). Contact, Anxiety, And Young People's Attitudes And Behavioral Intentions Towards The Elderly. *Educational Gerontology*, 36, 451-466.
- Bytheway, B. (2005). Ageism and Age categorization. *Journal of Social Issues*, 61(2), 361-374.
- Diener, E. i Diener, C. (1995). The wealth of nations revisited: Income and quality of life. *Social Indicators Research*, 36(3), 275-286.
- Fahmy, E. (2006) Social capital and civic action: A study of youth in the United Kingdom. *Young: Nordic Journal of Youth Research*, 14(2), 101-118.

- Giles, H, Noels, K. A., Williams, A., Ota, H., Lim, T., Ng, S. H., Ryan, E. B. i Somera, L. (2003). Intergenerational Communication Across Cultures: Young People's Perceptions Of Conversations With Family Elders, Non-Family Elders And Same-Age Peers. *Journal of Cross-Cultural Gerontology, 18*, 1-32.
- Hewstone, M. i Stroebe, W. (2003). *Uvod u socijalnu psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanović, A. i Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Smjerokaz 2000 d.o.o.
- Kalavar, J. M. (2010). Examining Ageism: Do Male and Female College Students Differ? *Educational Gerontology, 27*(6), 507-513.
- Kinderman, P. i Bentall, R. P. (1996). A New Measure of Causal Locus: The Internal, Personal and Situational Attributions Questionnaire. *Personality and Individual Differences Journal, 20*(2), 261-264.
- Kite, M. E., Stockdale, G. D., Whitley, B. E. i Johnson, B. T. (2005). Attitudes Toward Younger and Older Adults: An Updated Meta-Analytic Review. *Journal of Social Issues, 61*(2), 241-266.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guildford Press.
- Lacković – Grgin, K. i Čubela Adorić, V. (ur.) (2006). *Odabrane teme iz psihologije odraslih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Löckenhoff, C. E., De Fruyt, F. i Yik, M. (2009). Perceptions of Aging across 26 Cultures and their Culture-Level Associates. *Psychology and aging, 24*(4), 941-954.
- Maldini, P. (2005). Obnovljena religioznost i demokratizacija hrvatskog društva. *Društvena istraživanja, 15*(6), 1105-1125.
- Naus, P. J. (1973). Some Correlates of Attitudes Towards old People. *The International Journal of Aging and Human Development, 4*(3), 229-243.
- Nelson, T. D. (2004). *Ageism: Stereotyping and Prejudice against Older Persons*. Massachusetts: MIT Press.
- Netemeyer, R. G., Bearden, W. O., Sharma, S. (2003): *Scaling procedures: issues and applications*. London: Sage Publications.
- Pečjak, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Prosvjeta.
- Pennington, D. C. (2004). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Petz, B. (ur.) (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Polizzi, (2003). Assessing Attitudes Toward the Elderly: Polizzi's Refined Version of the Aging Semantic Differential. *Educational Gerontology, 29*, 197-216.

- Richeson, J. A. i Shelton, J. N. (2006). A Social Psychological Perspective on the Stigmatization of older adults. U Carstensen, L. L. i Hartel, C. R. (Eds), *When I'm 64*. Washington: National Academies Press.
- Rose-Colley, M. i Eddy, J.M. (1988). Interactions of university students with the elderly. *Educational Gerontology*, 14(1), 33-43.
- Samra, R., Griffiths, A., Cox, T., Conroy, S. i Knight, A. (2013). Changes in Medical Student and Doctor Attitudes Toward Older Adults After an Intervention: A Systematic Review. *Journal of the American Geriatrics Society*, 61(7), 1188-1196.
- Sarkisian, C. A., Steers W. N., Hays R. D. i Mangione C. M. (2005). Development of the 12-item Expectations Regarding Aging Survey. *Gerontologist*, 45(2), 240-248.
- Sekulić, D. (2011). Vrijednosno-ideološke orijentacije kao predznak i posljedica društvenih promjena. *Politička misao*, 48(3), 35-64.
- Slevin, O. (1991). Ageist attitudes among young adults: implications for a caring profession. *Journal of Advanced Nursing*, 16, 1197-1205.
- Tomašić, J. (2011). Doprinosi li međugrupni kontakt pozitivnijim implicitnim i eksplicitnim stavovima adolescenata prema starim osobama. *Život i škola*, 57(26), 83-100.
- Trask, F. T. (1999). *The Role of Affect and Cognition In Predicting Attitudes Toward the Elderly*. Neobjavljeni magistarski rad. Newfoundland: Memorial University of Newfoundland.
- Twenge, J. M., Zhang, L. i Im, C. It's beyond my control: a cross-temporal meta-analysis of increasing externality in locus of control, 1960-2002. *Personality and Social Psychology Review*, 8(3), 308-319.
- Vauclair, C. M., Abrams, D. i Bratt, C. (2010). Measuring attitudes to age in Britain: Reliability and validity of the indicators. *Department for Work and Pensions*, 90, 1-26.

Prilog 1. Vinjete za kauzalnu atribuciju

Goran je završio studij fizike kao najbolji student na godini. Nakon što je dobio diplomu, ponuđena su mu dva radna mjesta. Jedno je bilo mjesto asistenta na malome sveučilištu. Drugo je radno mjesto bilo vezano za marketing u osiguravajućoj tvrtki njegova prijatelja te bi na tome poslu primao mnogo veću plaću nego na prvome. Kako mu je nakon što je diplomirao nedostajalo novca, Goran se odlučio za posao u osiguravajućoj tvrtki. Međutim, požalio je što se nikada više nije mogao baviti svojim prvim izborom, fizikom.

Katarina je bila na drugoj godini studija na jednom fakultetu. Nakon što je godinu dana živjela u studentskome domu, osjećala se spremnom da se useli u vlastiti stan kako bi imala veću privatnost. Katarinini roditelji nisu se s time slagali. Rekli se joj kako misle da ona za to nije spremna. Također, nisu htjeli da živi izvan studentskog kampusa zbog mogućih opasnosti. Katarina se svejedno uselila u svoj stan, što je izazvalo veliku svađu s roditeljima. Katarinini roditelji su joj kasnije prestali pomagati s troškovima studija.

Darko već duži niz godina radi u istoj tvrtki. U zadnje vrijeme nije više u mogućnosti raditi tako brzo kao nekada. Matija, mlađi inženjer u tvrtki, zadužen je da pomaže Darku. Matija je rekao šefu kako je zabrinut jer je projekt na kojem se trenutno radi u velikome zaostatku. Također je natuknuo šefu kako je možda vrijeme da Darko razmisli o mirovini. Šef se s time složio jer je Darko trebao ići u mirovinu za nekoliko godina. Darko se oklijevajući složio. Od te odluke, Darko se osjeća beskorisnim na poslu i rijetko pokazuje zanimanje za bilo što.

Posljednjih godinu dana Marija često ima neobične izjave tijekom razgovora. Njezini komentari često nisu povezani s temom. Ponekad se tijekom razgovora naljuti bez vidljiva razloga. Njezini su se rođaci među sobom počeli pitati postaje li ona senilna. Počeli su ju tretirati kao dijete. Marija im je to zamjerila i izjavila da je sve u redu s njom i da je vrlo trezvena. Također im je rekla da ih ne želi više vidjeti ako se ne počnu ponašati prema njoj s poštovanjem. Marija i njezini rođaci više ne komuniciraju

1. Je li za ishod ove situacije odgovorna neka osobina glavnog lika?

Vrlo malo 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti

2. Je li glavni lik odgovoran za ishod?

Vrlo malo 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti

3. Je li glavni lik kriv za ishod?

Vrlo malo 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti

4. Je li ishod ove situacije uzrokovan nečim što nije vezano za osobe u priči?

Vrlo malo 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti

5. Jesu li za ishod ove situacije odgovorni drugi ljudi (netko tko nije glavni lik)?

Vrlo malo 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti¹

¹ Navedena pitanja bila su postavljena nakon svake pojedine vinjete